

ANGLO-SAKSON VE KARA AVRUPASI BİLANÇO HUKUKLARINDA GİZLİ YEDEKLER*

Prof. Dr. Fahir BİLGİNOĞLU
İ.Ü. İşletme Fakültesi

GİRİŞ

Denetim veya danışmanlık faaliyetinde bulunan muhasebecilerin oluşturduğu örgütler, muhasebe terminolojisinde, ilkelerinde, denetim yöntemlerinde ve bağımsız dış denetim raporlarında uluslararası bir tek-düzeliği daima amaçlamıştır. Finansal raporların, diğer bir ülkenin lisansı-na çevrilmesiyle uluslararası bir uyumun sağlanamayacağı açıktır; çünkü farklı yasal kurallar, farklı bilanço çıkarma yöntemleri ve farklı tablolar kullanılabilir. Bunların bir kısmı diğer ülkeler için hiç bilinmiyor olabileceği gibi, bir kısmı da yanlışlıklara ve güvensizliğe neden olabilir.

1960'lı yıllarda çok uluslu işletmeler olgusu, bunu takiben uluslararası sermaye hareketlerinin önemli boyutlara ulaşması ve Avrupa Birliği gibi ekonomik alanlar oluşturulması, ulusal muhasebe sistemlerinin uyumlaştırılması gereğini doğurmuştur. Günümüzde ulusal muhasebele-rin, daha doğru bir deyişle bilanço hukuklarının uyumlaştırılmasında, ulaşılan düzey belirli sorunlara rağmen mükemmel yakın olarak nitele-nebilir. Bir taraftan seksene yakın ülkeden ulusal muhasebe meslek ör-gütlerinin bir araya gelerek oluşturduğu IASC (International Accounting Standards Committee) ve IFAC (International Federation of Accountants), Uluslararası Muhasebe Standartları'm (IAS) tüm dünyada uygula-maktadır. Diğer taraftan, Avrupa Birliği, tek pazarın oluşumu için, üye ülkelerin ortaklıklar hukukunu ve özellikle bilanço hukukunu uyum-laştırmıştır. Topluğunun 1978 tarihli Dördüncü Yönergesi, ulusal muha-sebe hukuklarında uyulması gerekli temel normları geliştirmiştir. Yöner-

(*) Bu makale T.M.M. Derneği'nin Muhasebe Dergisi'nde (Sayı 35, 1993) yayımlanmıştır.
(Aralık 1994'te basılmıştır).

ge, tüm muhasebe sürecini içermektedir; muhasebe ilkeleri, değerlendirme esasları, finansal tablolar, denetim ve kamuya açıklama ile ilgili hükümler ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Her ne kadar bu iki uluslararası uyumlaştırma hareketi, en üst ilke sayılan kamuyu aydınlatmada, büyük bir paralellik sağlamış ise de, kültürel ve hukuki faktörlerin etkisi ile ülkelerin temel yaklaşım farklılıklarının hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacağı da bir gerçektir. Çünkü, Avrupa bilanço hukukunun çeşitli yönergelerle biçimsel olarak uyumlaştırılmasına rağmen, anglo-sakson ve Kara Avrupası bilanço yaklaşımları halâ karşı karşıya durmaktadır. Kara Avrupası bilanço hukukunu temsil eden Almanya, halen anglo-sakson muhasebecilerin gözünde, gerçek gelir ve varlık durumunu çarpıtabilmekte yani manipüle edebilmektedir; çünkü gizli yedekler oluşturulmaktadır. Bunun en çarpıcı örneğini, Daimler, Siemens ve kimya konsernleri gibi büyük alman işletmelerinin New-York borsasına kabulünde, bilançolarının amerikanlaştırılmasının istenmesi, gösterilebilir. İşte bu yazımızın konusu, uluslararası muhasebenin temel sorununu oluşturan amerikan ve alman bilanço konseptlerinin farklılığı ve bu farklılığı somutlaştıran gizli yedekler oluşturmaktadır.

Gizli Yedekler ve Önemi

Özsermayenin bir parçası olan gizli yedekler, adından da anlaşılacağı üzere bilançoda gözükmez. Bu özelliği dışında, açık yedeklerden iki farklılık gösterir: Birincisi, gizli yedeklerin çözülmesinde genelde vergiye tabi olmaları; ikincisi, bilançonun hem aktif hem de pasif tarafında diğer hesap adlarına bağlı olarak oluşabilmeleri. Aktif tarafta, varlık kalemlerinin düşük değerlendirilmesi veya hiç aktifleştirilmemesi nedeniyle oluşur. Pasif tarafta ise, özellikle karşılıklarda yüksek değer kullanılması ile oluşur. Tutarları kesin olarak belirli olmayan yabancı sermaye kalemlerinde de, bu kalemlerin bilinçli veya bilinçsiz olarak yüksek tutulması ile gizli yedek oluşturulabilir. Böylece, bir işletmenin gizli yedek tutarı, aktiflerin defter değeri ile, yüksek olan gerçek değerleri arasındaki fark ve yine pasiflerin defter değeri ile daha düşük olan gerçek değeri arasındaki farkların toplamıdır.

Gizli yedekler oluşma türlerine göre birbirlerinden ayrılabilir: Yasa nedeniyle zorunlu olarak oluşan, karar sonucu ve isteğe bağlı gizli yedekler⁽¹⁾. Yasal nedenle zorunlu olarak oluşan gizli yedekler özellikle

(1) Gizli yedeklerin sınıflandırılmasında Prof. Conenberg'in ayrımı temel alınmıştır; bkz. A. Conenberg, a.g.e., s. 196-197.

piyasa değerine dayanır; çünkü yasal değerlendirme esaslarının uygulanmasında, varlıkların maliyet değeri (alış değeri) veya en düşük değerle bilançoya alınması halinde oluşacaktır. Özellikle uzun vadeli yatırımlarda, bilanço çıkarılırken alış değerinin üstünde değerlendirilemeyen kalemlerde (bağlı kıymetler, arazi, iştirakler, kıymetli evraklar) gizli yedek oluşur. Ayrıca aktifleştirilemeyen orjinal maddi olmayan varlık kalemleri ile de yaratılabilir.

İhtiyat ilkesine uyulması ile, karara dayalı gizli yedeğe neden olunur. Tahminlerde belirsizlik olabileceği gibi, bilanço çıkarılmasında değerlendirme yöntemlerinde ve esaslarında seçim hakkı tanınmış olması gizli yedek oluşmasına neden olabilir. Döner varlıkların değerlemesinde izin verilen çeşitli değerlendirme yöntemlerinden biri -örneğin FIFO, LIFO gibi- kullanılarak, beklenen düşük değere ulaşılabilir. Bağlı varlıklarda ise, gerçek amortisman giderinin tahmin edilmesinde belirsizlik nedeniyle, karara dayalı gizli yedek oluşabilir. Pasif tarafta, seçme hakları ve karşılık ayrılmasında tahmine bağlı olarak karara dayalı gizli yedek yaratılabilir.

Gizli yedek, genelde kârın kullanımı olarak görülmemelidir; öncelikle bilanço çıkarırken oluşur. Ham olarak hazırlanacak bir gelir tablosu, çıkacak olan kârın büyüklüğünü işletme yönetimine göstereceğinden, gizli yedek ile kârın küçültülmesine gidilebilir. Fakat ilke olarak, belirli giderlerin büyütülmesi ile -amortisman, şüpheli alacak, ticari mallar gibi- veya varlık artışını gider yazarak gizli yedek oluşur; örneğin bir döner varlık alımının genel gider olarak muhasebeleştirilmesi gibi. Burada iki olgu sözkonusudur; gizli yedek yıl içinde oluşturulup çözülebileceği gibi, faaliyet sonucu zarar olsa da gizli yedek oluşturulabilir.

Gizli yedek oluşturulması, kârın, özsermayenin olduğundan daha az gösterilmesi anlamına geldiğinden, kâr politikasının bir aracıdır. Bazı ayırık durumlar dışında, vergi yasaları gizli yedek olanaklarını sınırlamaktadır. Gizli yedeklerin çözülmesi, kârı arttırıcı sonuç doğurur; vergi yasalarının izin vermesi durumunda vergi tasarrufu değil, yalnızca verginin geciktirilmesi anlamına gelir⁽²⁾.

İşletmecilik kuramı, özellikle isteğe bağlı gizli yedek oluşturulmasının, bilançonun gerçeği yansıtmasını engelleyeceğini kabul ediyor; yalnızca bilançoların karşılaştırılmasını zorlaştırmakla kalmıyor, bilanço günündeki varlık durumunun doğru gösterilmesini engelliyor. Bu etkisi nedeni

(2) Kurumlar Vergisi Yasası'nın geçici 10. maddesi ile getirilen, kurumların iştirak hisselerinin veya gayrimenkullerinin nakit karşılığı satışından elde edilen kazançların sermayeye eklenen kısmı bağışıklık kapsamındadır.

ile gizli yedekler, muhasebe dilinde, bilanço manipülasyonu olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, gizli yedeklerin çözülmesinin temel nedeni olan işletme krizinin, işletme dışı çıkar grupları tarafından zamanında anlaşılmasını engeller; diğer bir deyişle, üçüncü kişilerin ödeme aciziyle ilgili önlemlerini geciktirir.

Kara Avrupası

Kara Avrupası bilanço anlayışını temsil eden Almanya'da, bilanço kuramına ilişkin sorunların çok önceki tarihlerde bilimsel olarak ele alındığını görmekteyiz. Tarihi gelişim içinde bilanço hukukuna hakim olan "ihtiyatlı tacir" ilkesi, alacaklılara karşı olduğundan daha zengin gözükmeme yani aktifleri daha düşük ve borçları daha yüksek göstermek şeklinde uygulanmıştır⁽³⁾. Bu nedenle işletmeyi, dolayısıyla alacaklıyı koruyan gizli yedek ağırlıklı bir bilanço hukuku geliştiği söylenebilir. Ticari ve mali bilançolar arasındaki geleneksel bağ ve yasa normuna (kodifize) sokulmuş değerlendirme esasları da gizli yedek oluşmasına neden olmaktadır; örneğin özel amortisman uygulanmasında, vergiden düşülebilen amortisman tutarı, ticari bilançoda da geçerlidir. Hatta ekonominin gelişen sermaye gereksinimine bağlı olarak, büyük bankaların endüstri işletmelerinin yönetimlerine katılmış olmaları dahi farklı bir bilanço kültürünün oluşmasına da etkili olmuştur⁽⁴⁾.

Anglo-sakson bilanço hukuku uygulamadan ve yine uygulama için geliştirilmiştir; bu nedenle bilanço çıkarmayla ilgili özel sorunların düzenlenmesinde bağımsız meslek ve gözetim örgütleri etkili olabilmektedir, AICPA, AAA, SEC, finansal analistler, yatırım tröstleri gibi. Kısaca "muhasebe ilkeleri" diye anılan genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ne federal ne de eyalet yasalarında yer almaz. Örf ve adet hukukunun (common-law) belirlediği amerikan uygulamasında gizli yedek oluşturulması genel kabul görmez, diğer bir deyişle izin verilmemektedir; çünkü bilanço konsepti yatırımcının çıkarını ve "gerçek kârı" ön plana almaktadır. Bu nedenle, işletme içinde geliştirilen maddi olmayan varlıklar olarak patent ve hakların (lisans), varlık değeriyle bilançolanmasma -satın alma değil- cevap verilir. Aynı şekilde, gerçekleştirilebilir tüm kârlar bilançolana-

(3) Almanya'da bir patentin yasal koruma süresi 18 yıl olmasına rağmen, 5 yıl içinde giderleştirilmesi gerekmektedir.

(4) Avrupa'nın yeni finans merkezi olma çabasındaki Almanya, bankaların sanayi şirketlerine ortak olmaları olgusunu terketmektedir. Bu yeni strateji nedeni ile Deutsche Bank, Daimler-Benz'deki 8 milyar mark değerindeki % 28'lik payını satışa çıkarmıştır. Aynı saptamalar için bkz. N. Bursal, a.g.m., s. 7.

bilir ve dağıtılabilir. Yine bu bağlamda olmak üzere, ticari bilanço kârının saptanması, mali (fiskal) kuralların etkisinden tamamen koparılmıştır.

SONUÇ

Uluslararası muhasebede en önemli uyumlaştırma sorunu olarak ortaya çıkan gizli yedekler, anglo-sakson ve kar avrupası bilanço hukukları açısından karşılaştırmalı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuca bakılırsa, bir alman bilançosu amerikan muhasebecisi için çok ilkel kabul edilecektir; çünkü gizli yedekler oluşturularak, gerçek gelir ve varlık durumunun ortaya konması engellenmektedir; bu da bilançonun çarpıtılması, manipülasyon demektir. Hatta bu nedenle, alman işletmelerinin özsermayesinin yüzde 30 civarında daha yüksek gözükmesi gerektiği söylenmektedir⁽⁵⁾.

Bilanço hukuku, özel hukuk içinde yer aldığından evrensel ve uluslararası bir nitelik taşıması gerekirken, sosyal bir olgu kabul edilen muhasebe, iki ayrı kültürün farklılığını yansıtmaktadır. Her iki yaklaşımdan biri diğerine göre daha iyidir veya kötüdür denemez; her iki bilanço yaklaşımı farklı amaçlara yöneliktir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akdoğan, N. ve H. Aydın; Muhasebe Teorileri, Ankara, 1987.
Bilginöglü, F.; Uluslararası Muhasebe, İ.F. Dergisi, 1993.
Bilginöglü, F.; Finansal Tabloların Harmonizasyonunda Avrupa Topluluğu'nda Ulaşılan Düzey Nedir? MED, s. 49, 50 (1987).
Bursal, N.; Ülkemizde Muhasebe ve Denetim Düzeninin Geliştirilmesi İçin Uluslararası Muhasebe Yararlanma Olanakları, MED, Nr. 29, (1982).
Coenenberg, A.G.; Jahresabschluss-und Jahresabschlussanalyse, 1990.
Lücke, W.; Die externe Rechnungslegung der Aktiengesellschaften, Düsseldorf, 1970.
Weilenmann, P.; Rückstellungen und Rücklagen, Zürich, 1969.

(5) Bu görüş 1993 yılı başlarında, 6 milyar dolar gelir, 120 ülkede 74000 çalışanı ile dünyanın en büyük denetim şirketi KPMG'nin başına getirilen Prof. Havermann'a aittir; bkz. FAZ, 23.02.93, Nr. 49, s. 19.